

KOLOKACIJSKI RJEČNIK OPĆEG NJEMAČKOGA JEZIKA – STABILNE LEKSIČKE SVEZE

Mirjana Šnjarić*
Filozofski fakultet u Zagrebu

Anneliese Häcki Buhofer, Marcel Dräger, Stefanie Meier, Tobias Roth
Feste Wortverbindungen des Deutschen. Kollokationswörterbuch für den Alltag
Narr Francke Attempto, Tübingen, 2014, 1003 S.

Novi je jednojezični sintagmatski rječnik namijenjen svakodnevnoj uporabi, a pojavio se u listopadu 2014. U novom rječniku kolokacijske se sveze sustavno obrađuju kao zasebna podskupina stabilnih sveza. Obuhvaća neidiomatične višerječne sveze uobičajene u različitim situacijama općejezične uporabe koje se ne mogu slobodno kombinirati, a središnji su dio općeuporabnog leksika. Rezultat je to višegodišnjih nastojanja skupine švicarskih jezikoslovaca u sklopu projekta izrade rječnika pod vodstvom Häcki Buhofer, A. (2014) da na temelju statističke (kvantitativne), ali i kvalitativne analize korpusa utvrde stanje u aktualnoj jezičnoj uporabi i izrade rječnik koji bi obuhvaćao tipične i uobičajene kolokacijske sveze njemačkoga jezika. Rječnik sadrži sveze leksema koji su međusobno čvršće povezani od leksema unutar slobodnih leksičkih sveza. Pojedine sastavnice ne mogu se proizvoljno zamjenjivati sinonimnim izrazima. Tako u kombinaciji *den Tisch decken* sastavnicu *decken* koja je izraz lingvističke norme nije moguće zamijeniti nekim drugim blisko značnim izrazom: *den Tisch zubereiten/legen*^{*1} 'postaviti stol' jer bi se dobila neuobičajena i iz perspektive izvornoga govornika netočna i neprihvatljiva kombinacija. Takve sveze nazivaju se kolokacijskim svezama. Za razliku od idiomatskih izraza, primjerice *einen Bären aufbinden* 'nasamariti, namagarčiti nekoga', čije ukupno značenje nije zbroj pojedinačnih značenja sastavnica, već postoji samo

* msnjaric@ffzg.hr

¹* Asterisk služi kao oznaka za nepravilnu i neuobičajenu kombinaciju leksema.

kao preneseno značenje, značenje je kolokacijske sveze zbroj značenja pojedinačnih sastavnica: *Angst haben/empfinden* 'imati strah'/'osjećati strah'.

Kolokacijske sveze rijetko stvaraju poteškoće u razumijevanju. Zbog značenjske prozirnosti pojedinačnih sastavnica najčešće su neupadljive kada se radi o slušanju ili o čitanju teksta. Problemi nastaju ako autor nije svjestan ni njihove stabilnosti ni njihova postojanja te ih pri proizvodnji teksta ne zna pravilno kombinirati. Tada čitav tekst djeluje stilski nedotjerano, a iz perspektive izvornoga govornika nepravilno i neprihvatljivo. Postoje brojni primjeri prijevoda s kolokacijskim pogreškama koje su rezultat autorova nastojanja da ih pokuša doslovno, riječ po riječ prevesti iz polaznoga jezika u ciljni jezik. Lako je procijeniti da takav autor kolokacijski nije dovoljno kompetentan.

Pojedinačne sastavnice kolokacijskih sveza mogu biti čvršće međusobno povezane nego neke druge, stoga nisu dopuštene alternativne formulacije, primjerice u kolokacijskoj svezi *Meinung bilden* 'stvoriti mišljenje' glagol *bilden* ne može se zamjenjivati sinonimnim glagolom *verschaffen** jer se dobije nepravilan i neupotrebljiv jezični izraz – neprihvatljiv prema intuiciji izvornoga govornika. Za razliku od toga, u svezi *Meinung äußern* 'izraziti mišljenje' glagol *äußern* može se supstituirati sa *sagen* 'kazati' ili *kundtun* 'izraziti', stoga se u tom slučaju može govoriti o *relativnoj stabilnosti* pojedinačnih sastavnica kolokacijskih sveza prema Burgerovoj definiciji frazeološkog svojstva stabilnosti.

Selekcijska ograničenja kombiniranja pojedinačnih sastavnica kolokacijske sveze mogu biti do te mjere izražena da u nekim slučajevima jedna riječ za sobom automatski povlači uporabu druge riječi, poput imenice *Amok* koja se u značenju 'divljački voziti, juriti vrtoglavom brzinom' pojavljuje samo s glagolom *laufen*.

Prema definiciji kolokacijskih sveza u predgovoru istoga rječnika radi se o skupini stabilnih, odnosno relativno stabilnih leksičkih sveza koje su se rekurentnom jezičnom uporabom proširile među izvornim govornicima i ustalile u uporabi te na taj način postale zajedničkom svojinom svih govornika u jezičnoj zajednici. Kolokacijske su sveze kao cjeline pohranjene u umnom rječniku govornika. Njih se govornik pri potrebi automatski prisjeća i priziva ih iz umnoga rječnika.

U kolokacijskom rječniku općega jezika pojavljuju se tipične kolokacijske sveze poput *einen Entschluss fassen* 'donijeti odluku' ili *eine Entscheidung treffen* i *eine Entscheidung fällen* 'donijeti odluku', čija je leksičko-semantička stabilnost apsolutna te ne dopušta zamjenu s drugim mogućim

kolokatorima (*Entschluss machen* make descision* kao u engleskom ili *bringen* donijeti odluku* kao u hrvatskom jeziku).

Takva vrsta rječnika uz prethodno objavljen prvi kolokacijski rječnik njemačkoga jezika Uwea Quasthoffa (2011) zatvara leksikografsku prazninu koja je postojala između općeg jednojezičnog rječnika njemačkog jezika Duden- deutsches Universalwörterbuch (DDUW) i idiomatskog rječnika Duden. Zbog semantičke prozirnosti dodijeljen im je položaj u sredini na nejasno određenoj granici između slobodnih sveza i idiomatskih izraza. Pojam stabilnosti u rječniku DDUW izjednačava se s idiomima, a stabilnost kolokacijskih sveza prema istraživanjima jednojezičnih rječnika koje je provela Reder (2006) uglavnom se ne prepoznaje. Tako se one u većem broju pojavljuju u sklopu primjera u opisima značenja s desne strane natukničkoga članka. Iznimka je Duden Stilwörterbuch gdje se uz brojne idiome među natuknicama mogu naći i različiti tipovi leksičkih kolokacija pod hiperonomom „stabilne sveze riječi“, ali kolokacijske sveze ni u njemu nisu tipografski istaknute.

Kolokacijski rječnik Häcki Buhofer et. al. (2014) dvodijelnoga je naslova: „stabilne sveze riječi – kolokacijski rječnik“, čime se naglašava da su njime obuhvaćene i istaknute upravo one stabilne sintagme koje se zbog semantičke motiviranosti najlakše previđaju, a pri proizvodnji teksta autorima zadaju najviše glavobolje. Obraća se onim korisnicima kojima je potreban brz pristup leksiku i pouzdan oslonac u slučaju dvojbe, kada autor teksta nije siguran je li neki spoj riječi uobičajen i karakterističan u uporabi u određenoj jezičnoj zajednici ili je trenutno, prolazan i nespecifičan.

Općejezični kolokacijski rječnik važan je kao pomoćno sredstvo za svakodnevnu uporabu. Izvorni govornici njemačkog jezika takve sveze automatski prizivaju iz jezičnog pamćenja. Najčešće nisu dovoljno svjesni formalno-strukturne i značenjske čvrstoće kolokacijskih sveza. Općenito se može reći da je takav rječnik temelj pravilne i kompetentne jezične uporabe te pridonosi profesionalizaciji izražavanja kao pomoćno sredstvo koje pojačava jezičnu svijest, podržava proces učenja i pomaže prebroditi poteškoće pri formuliranju. Stoga može poslužiti svim autoricama i autorima u proizvodnji teksta na njemačkom jeziku, Häcki Buhofer et.al. (2014:x):

- Govornicama i govornicima koji će u kolokacijskom rječniku pronaći sve općeprihvaćene sveze, uobičajene u svakodnevnoj uporabi. U slučajevima dvojbe oko odabira adekvatne kombinacije, rječnik može pokazati kakve mogućnosti spojivosti leksema postoje da bi se stilski primjereno izrazili.

- Učenicama i učenicima omogućuje protočnost komunikacije na njemačkom jeziku koja nije moguća bez poznavanja stabilnih leksičkih sklopova.
- Nastavnom osoblju kolokacijski rječnik može poslužiti kao znanstveno utemeljeno sredstvo provjere kolokacijskih sveza pri pripremi nastavnih materijala ili ispravljanju testova i zadaća.
- Prevoditeljicama i prevoditeljima kao pomoćno sredstvo koje ih čuva od prijenosnih pogrešaka iz polaznog u ciljni jezik i sredstvo provjere pravilne uporabe stabilnih sveza.
- Lektoricama i lektorima za provjeru uobičajenosti i prihvaćenosti sveze te za pronalaženje ekvivalentnih alternativnih formulacija.

Kolokacijske sveze kao tipični i uobičajeni elementi leksikona u rječniku Häcki-Buhofer et. al (2014) definirane su na temelju triju kriterija:

1. Kolokacijske se sveze sastoje od najmanje dviju riječi (kriterij višeleksičnosti).
2. Sastavnice unutar kolokacijske sveze međusobno su čvršće povezane nego što je to uobičajeno za riječi u rečenici. Primjerice, spoj leksema *Wolken anschauen* 'promatrati oblake' slobodna je sveza potvrđena u jezičnoj uporabi, a par leksema: *Wolken ziehen vorüber* 'oblaci prolaze' sveza je čija je stabilnost rezultat rekurentne jezične uporabe.
3. Kolokacijske sveze nemaju frazeološko svojstvo idiomatičnosti, već su značenjski prozirnih sastavnica. Dakle, njihovo ukupno značenje nije nastalo prijenosom značenja ili metaforizacijom. U rječniku su obilježene jedino one dvodijelne sveze koje imaju idiomatično značenje, primjerice *kalter Kaffe* 'hladna kava' jer postoji i istovjetni izraz prenesenog značenja *kalter Kaffee* 'ohlađena kava, vijest koja više nije nova i senzacionalna'.
4. Stabilne sveze riječi pokazatelj su i rezultat aktualne jezične uporabe – ne nastaju uvijek iznova tijekom govornog procesa poput slobodnih sveza, već se samo reproduciraju iz umnoga rječnika kao gotove (već usvojene), prethodno zadane cjeline. Za razliku od izvornoga govornika koji ih se prema potrebi automatski prisjeća i priziva iz mentalnoga leksikona, neizyorni govornici uče ih napamet kao gotove cjeline.

Stabilnost leksičkih sveza povećava se od potpuno slobodnih sintagma (*Zähne bekommen/verliren* 'dobiti/izgubiti zube') koje ne podliježu nikakvim ograničenjima kombiniranja leksema osim temeljnih gramatičkih i semantičkih pravila sročnosti - preko leksičko-semantički i sintaktički stabilnih

kolokacijskih sveza (*Zähne putzen* 'prati zube') do potpuno zatvorenih idioma (*mit langen Zähnen essen* 'žvakati sporo, pokazujući pri tome da hrana nije ukusna'). Kolokacijske su sveze rekurentne sintagmatske strukture, manje ili više prozirna značenja pojedinačnih sastavnica. Stabilnost strukture dovodi ih u neposrednu blizinu poluidioma kod kojih je jedna od sastavnica prozirna (imenica, odnosno osnova), a druga je metaforizirana (kolokator), poput dvodijelnih sveza *blindes Fenster* 'prozor neprozirna i mutna stakla' i *blinder Passagier* 'putnik bez vozne karte, slijepi putnik' kod kojih nisu moguće morfosintaktičke transformacije jer dolazi do raspada značenjske cjelovitosti: **das Fenster ist blind*, **der Passagier ist blind*. Svojstvo stabilnosti postaje uočljivo tek pri usporedbi s drugim jezikom jer se tada pokazuje da se ne mogu doslovno prevesti na strani jezik. Takva je njemačka kolokacijska sveza *den Zug verpassen* 'propustiti vlak, zakasniti na vlak' kada se pokuša prevesti na talijanski jezik u kojemu je, za razliku od njemačkoga, moguće: *den Zug verlieren** 'izgubiti vlak'.

Kolokacijske sveze koje imaju vrlo visok stupanj stabilnosti poput *eine Entscheidung fällen* nazivaju se tipičnim svezama. One su u rječniku tipografski istaknute i obilježene (◊) jer zauzimaju važno mjesto i imaju značajnu ulogu za kompetentnu, neupadljivu i pravilnu proizvodnju smislenih jezičnih izraza. Potrebne su korisnicima rječnika koji se profesionalno bave jezikom ili pisanjem i od kojih se traži i profesionalizam u izražavanju. Za razliku od njih, postoje manje stabilne kolokacijske sveze, ali uobičajene u jezičnoj uporabi, kao što je *ein Erlebnis schildern* 'opisati doživljaj' jer za istu kolokaciju paralelno postoji alternativna kolokacijska sveza s glagolom *beschreiben*: *ein Erlebnis beschreiben* 'opisati doživljaj', za koju se statističkim metodama korpusne lingvistike može dokazati da je čestotnija u uporabi – ovisno o vrsti teksta i opsegu korpusa tekstova na kojemu se provodi istraživanje.

Kolokacijske sveze u rječniku posložene su abecedno prema tematskim blokovima. Tako se kao značenjski srodne kolokacije imenice vrijeme ('Wetter') u rječniku nalaze: *herrliches Wetter*, *sonniges Wetter*, *schönes Wetter*, *gutes Wetter*. Svaki tematski blok započinje plavom tipografskim oznakom ■.

Natuknički članci sadrže imenice, glagole i pridjeve. Uz svaku natuknicu navode se relevantne kolokacije u kojima se ona pojavljuje.

Rječnik je nastao na temelju statističke analize korpusa kojom je utvrđen popis 2000 najčestotnijih riječi temeljnoga leksika njemačkoga jezika i izrađeni su njihovi supojavnički profili, odnosno kolokacijski kandidati, među kojima su za unos u rječnik ekstrahirani leksikografski najrelevantniji primjeri. Korpus na kojemu je provedeno istraživanje sastavljen je od švicarskog korpusa tekstova s 20 milijuna pojavnica, zatim korpusa na temelju kojega je

nastao veliki digitalni rječnik njemačkog jezika (DGWDS) sa 100 milijuna pojava te vlastitoga korpusa sastavljena od internetskih tekstova iz Austrije, Švicarske i Njemačke s ukupno 775 milijuna pojava.

U rječniku su označeni nacionalni jezični varijeteti oznakama: „A“ za Austriju, „CH“ za Švicarsku i „D“ za Njemačku.